

Alle intelligentie is gelijk!

Een interview met Ghislain Verstraete over handelen in een diverse samenleving

Bea Van Robaeys en Ludo Serrien

‘Doe het zelf democratie’ is de uitdagende titel van een boek geredigeerd door Ghislain Verstraete en Rik Pinxten. In het boek nemen zeven wetenschappers de lezer mee op sleeptouw door het Vlaanderen van de 21ste eeuw. Het is een boek over mensen en hun rol in de samenleving. Elk van de hoofdstukken pleit op een eigen manier om de capaciteiten en kennismogelijkheden van alle burgers maximaal aan te spreken, in te zetten en te respecteren. Het is een boek dat democratie en emancipatie hoog op de agenda zet: democratie als ‘een wijze om in het leven te staan en met anderen in dialoog te treden’, emancipatie als ‘denken en spreken vanuit het axioma van de gelijkheid’. Wij zochten Ghislain Verstraete op voor een dialoog over diversiteit, democratie, participatie en activering.

Alert: Omgaan met diversiteit is een centraal thema van het boek. Waarom hecht u zo’n belang aan dit thema?

Verstraete: Vanuit een realistische en feitelijke kijk op onze samenleving. Op de werkvloer, in de stad, op verschillende andere domeinen, worden met al die diversiteit geconfronteerd en moeten we manieren vinden om daarmee om te gaan. Die diversiteit is een feitelijke en geen ideologische kwestie, of we dat nu goed vinden of niet doet weinig terzake. Diversiteit omvat veel meer dan alleen het multiculturele, het gaat ook over andere maatschappelijke processen zoals individualisering, emancipatie en activering. In dat hele kluwen moeten we als samenleving een aantal competenties ontwikkelen om blijvend samen zinvolle projecten te kunnen opzetten.

De basisidee is dat mensen als gelijkwaardige en intelligente wezens voortdurend in dialoog met elkaar moeten blijven. Hiervoor hebben we verschillende competenties nodig. De eerste competentie is het observeren van onze context, de omgeving waarin we functioneren. Je moet ‘breed’ kunnen observeren door in interactie te gaan, door te kijken, door dingen te vragen aan anderen en echt in gesprek te gaan. Een tweede competentie is het vermogen om zich flexibel op te stellen, om naar anderen te luisteren en daar tijd voor uit te trekken. Een oordeel kunnen uitstellen: dat is flexibiliteit. Een derde competentie is de competentie om zich empathisch op te stellen naar andere mensen. En ten vierde hebben we een reflexieve competentie nodig: we moeten afstappen van het zoeken naar één waarheid, naar één duidelijk en afgelijnd antwoord. We moeten meer leren kijken vanuit verschillende perspectieven op de dingen en aanvaarden dat deze perspectieven allemaal waar kunnen zijn. Ze hebben op zijn minst allemaal hun betekenis en kunnen naast elkaar, soms zelfs in ambivalentie tegenover elkaar, bestaan.

Alert: Interactie tussen hulpverleners en hulpvragers is een centraal kenmerk van de manier waarop hulpverlening in onze samenleving wordt georganiseerd. Hoe beïnvloedt diversiteit deze interacties, deze relaties tussen hulpvragers en hulpverleners?

Verstraete: Ik denk dat er – na de zeer zinvolle stappen die gezet werden rond de effectiviteit en de efficiëntie in de hulpverlening – opnieuw behoefte is om stil te staan bij die relatie, bij de interactie en bij de menselijke kant van de zaak. Ik denk dat in een steeds diversere wereld hulpverleningsrelaties gebaseerd moeten zijn op een erkenning van de wederzijdse competenties van hulpvrager én hulpverlener. Zij zijn niet gelijk maar beiden hebben hun

competentie. In die zin is de relatie tussen een patiënt en een dokter of tussen een hulpverlener en een hulpvrager een relatie tussen twee specialisten die zich opbouwt. En ik denk dat dat heel belangrijk is : de erkenning van twee specialisten. Een arts kan de beste specialist van Europa zijn in neurologie. Als dat zo is en je wil een relatie met die arts aangaan, dan moet je dat ook erkennen. Als je geen erkenning geeft aan die competentie heeft het weinig zin om met die arts sloop te gaan. Een erkenning van zijn competentie is een erkenning van zijn diagnostische en zijn handelingsmogelijkheden. Je kan aan die neuroloog moeilijk vragen om twee regendansen te doen en vier beentjes omhoog te gooien vanuit een geloof dat jou dat zal helpen. Dan erkend je zijn competentie niet. Maar omgekeerd is het ook zo: ook de patiënt is een specialist. Iedereen is specialist in zijn eigen leven en er is niemand die meer weet over zijn leven dan die patiënt zelf. En er is niemand die meer weet over het aanvoelen van dat lichaam dan die patiënt. Het is vanuit die erkenning als wederzijdse specialist dat je tot iets komt.

Om tot die erkenning te komen, moet je uitgaan van het principe dat alle intelligentie gelijk is. Dit is een handelingsprincipe en dat wil zeggen dat je iedere dag gaat doen alsof dat zo is. En af en toe gaan we zien in de praktijk dat dat niet lukt, maar elke dag gaan we daar opnieuw van uitgaan. Als we dat niet doen, zetten we de deur open voor allerlei 'ismes'. Als ik nu zou denken dat mannen toch een beetje intelligenter zijn dan vrouwen, dan ligt seksisme op de loer. Hetzelfde met onze koloniale houding, onze neokoloniale houding die we nog altijd hebben als we mensen uit Afrika ontmoeten : meestal denken wij dat wij, westerlingen intelligenter zijn. Dan is de relatie, de gelijkwaardige interactie die we voor ogen hebben onmogelijk.

Alert : Waaruit bestaat die gelijkheid van intelligentie ? Wat moeten we ons daarbij voorstellen ?

Verstraete : Dat wil ik echt scherp stellen : gelijkheid van intelligentie wil zeggen dat we als mens verbonden zijn door vier intelligente wijzen om in het leven te staan. We zijn allemaal min of meer in staat om een observatie te maken van onze omgeving, van datgene wat er gebeurt, ook in ons. Ten tweede zijn we allemaal op één of andere manier in staat om daar een analyse van te maken. Ten derde zijn we allemaal in staat om daar een besluit uit te trekken. En ten vierde: elk op zijn eigen manier kan daar ook over communiceren. Dat maakt ons tot intelligente wezens, dat maakt ons tot mensen. Deze vier competenties maken ons tot een gemeenschap van sprekende mensen. Dat is gelijkheid van intelligentie.

Wat wil dat nu absoluut niet zeggen ? Dat alle kennis gelijk is bijvoorbeeld, anders zouden we niet over specialisten spreken als alle kennis gelijk is. Dat wil ook niet zeggen dat iedereen dezelfde ervaringen heeft of dat het netwerk van kennis waarin iemand zit voor iedereen gelijk is. Het is geen leertheoretische stelling maar een slogan om de zaak sterk te maken. De idee over de gelijkheid van alle intelligentie komt van Rancière (1998). Hij stelt de vraag wat er zou gebeuren als we van dat principe zouden uitgaan. Ik ga daarin nog een stap verder en zeg : we gaan ervan uit dat dat het zo is dat alle intelligentie gelijk is. Als een welzijnswerker een houding heeft van 'eigenlijk ben ik toch wel een beetje intelligenter dan u', dan zit je weer in een relatie die één of ander 'isme' introduceert. Het is geen racisme, het is geen seksisme maar het is weer een soort 'isme'.

Alert : Is het niet merkwaardig dat er om die wederzijdse 'specialisatie' te kunnen erkennen, er zowel in het werken met allochtonen als in het werken met mensen in armoede 'intermediaire' figuren zijn gecreëerd ? We zeggen dan : in dat soort relaties zijn er culturele

bemiddelaars nodig of ervaringsdeskundigen. Is dat dan, vanuit uw stelling, geen nodeloze en misschien zelfs een beetje een gevaarlijke omweg ?

Verstraete : Voor mij is het in elk geval een generieke, professionele competentie om met die diversiteit te kunnen omgaan. In die zin moet dat niet altijd bemiddeld worden. Ik zeg niet nooit, maar zeker ook niet altijd, dat is niet hetgene we moeten doen. Mijn basisstelling is dat je in die mate competent moet zijn als professioneel dat je in normale omstandigheden geen bemiddelaar nodig hebt. En dan kunnen we zien wat andere omstandigheden zijn maar in normale omstandigheden moet je er met de competenties die ik noem, geraken. Ik weiger om in dit soort zaken een ideologische houding voor of tegen in te nemen.

Verstraete : Het is maar vanuit dit rijtje van competenties en die gelijkheid van intelligentie dat je samen projecten kan maken, dat je kan negociëren over een finaliteit en over hoe je samen daaraan wil werken. Vraagverduidelijking bijvoorbeeld komt dan niet in zijn totaliteit bij de hulpvrager te liggen. De cliënt alleen moet niet tot de perfecte vraag komen. Vraagverduidelijking is een samenspel tussen twee specialisten : hulpvrager en hulpverlener.

Alert : In het algemeen welzijnswerk wordt een onderscheid gemaakt tussen de vraagverheldering en de opvolging van de vraag. We willen vermijden dat hulpverleners het project gaan omschrijven vanuit hun eigen werkcontext. Want misschien moet het project van de cliënt niet geschreven worden binnen deze organisatie. Uw handelingsprincipe is sterk maar het is uitsluitend gebaseerd op mensen, op individuen, op ontmoeting en interactie. Maar verliezen we hierdoor de rol van de werkcontext niet uit het oog ?

Verstraete : Laat het ons bij individuen houden. De context van zo'n interactie wordt ook gevormd door door wat mensen binnenbrengen. Voor de één is dat alles wat met zijn leven en zijn ervaringen te maken heeft, en die brengt de mogelijkheden die hij heeft binnen in de context. Voor de hulpverlener zijn dat ook de professionele afspraken die hij heeft met andere mensen. Dat limiteert terzelfdertijd de context. En misschien moeten we dat goed aangeven : wat de limieten zijn in een bepaalde context. De limieten, het statuut van de hulpverlener bijvoorbeeld, maken deel uit van de context, deze is nooit onbeperkt. Daarbinnen gebeurt de ontmoeting, de ontmoeting die gemaakt wordt door al die factoren. Mensen komen binnen met al hun ervaringen, hun kennis, hun netwerken én de afspraken die ze voorafgaand met andere mensen hebben gemaakt ! Dat geldt voor de hulpverlener maar evenzeer voor de hulpvrager : als een vrouw naar de hulpverlening gaat om iets te vertellen over het gezin, dan heeft zij ook heel wat afspraken met haar man, impliciet of expliciet, uitgesproken of niet. Dat maakt ook deel uit van de context. Die hulpverlener moet duidelijk maken wat de beperkingen zijn die hij binnenbrengt in die context maar die hulpvrager moet dat ook duidelijk kunnen maken. Daar moet ook naar geluisterd worden. Hij is ook specialist, niet alleen over de mogelijkheden maar ook over de beperkingen, de afspraken en de netwerking. In de mate dat de diversiteit groter is, wordt het steeds belangrijker dat je elkaar daarin erkent.

Alert : Is dat niet heel moeilijk ? Ga je dan niet uit van de verwachting dat de hulpverlener maar ook de hulpvrager altijd zeer goed weten wat er met zichzelf en hun leven aan de hand is ?

Verstraete : Neen. Ik ga er echt van uit dat er daar dialoog kan zijn en dat je een project samen kunt maken en je zult dingen moeten samenbrengen om projecten te maken maar alles moeten weten, nee... Anders zuleln we weer de drang voelen een reglement te maken van alles wat in dat 'alles' moet zitten en een procedure om dat 'alles' te bekomen. Voor mij gaat het veel

meer over een fundamenteel respect voor het anders zijn van mensen en voor de normaliteit van conflict.

Alert : Binnen voorzieningen is participatie van gebruikers een thema dat steeds belangrijker wordt. Is dit een ontwikkeling die u kan linken aan het handelingsprincipe van gelijke intelligentie ?

Verstraete : Participatie gaat natuurlijk heel goed samen met de titel van het boek : doe-het-zelf-democratie. Daar waar het begrip eerder verwees naar participatieraden en andere formele en geïnstitutionaliseerde manieren om mensen bij 'formele politiek' te betrekken, benadrukken wij dat politiek ook te maken heeft met leven uitbouwen, met dingen mogelijk maken, met contexten creëren om in te leven. Die doe-het-zelf-democratie verwijst naar een 'veld' los van het politieke gebeuren. Ik geloof dat hulpverleningsinstellingen in constante dialoog moeten zijn met mens en. Maar ook hier stel ik de vraag hoe dat moet georganiseerd worden ? Misschien via 'formele' participatie, misschien gewoonweg door een verdieping van relaties.

Alert : Ook in het denken over vrijwilligerswerk zien we die verschuiving : we spreken nu meer in termen van actief burgerschap en sociaal kapitaal. Het is een uitdrukking van het geloof dat het probleemoplossend vermogen in de samenleving veel groter is dan we denken en dat we dat moeten activeren.

Verstraete : Voor mij is participatie nog meer. Jaren terug heb ik een onderzoek gedaan naar de participatie aan het onderwijs door allochtone ouders. Volgens de scholen gebeurde dat niet. Maar de vraag hierbij is welk criterium voor participatie zij hanteren ? Is dat in het oudercomité zitten en naar de ouderavonden komen ? Ik heb de manieren waarop allochtone ouders participeren geïnventariseerd. Ik vond achtentwintig manieren waarop ouders wel participeren ! De minimaalste vorm is dat je als je kind thuiskomt van school vraagt hoe het geweest is. Dat is toch participeren aan onderwijs, dat kun je toch niet anders noemen ? Moesten we een beetje beter observeren, dan zien we dat er al ontzettend veel gebeurt. Dan zouden we niet neerbuigend doen over al die dingen die niet gebeuren.

Alert : Misschien doen we dat wel te weinig als welzijnswerk ? Misschien moeten we inderdaad de sociale interacties meer kansen geven, zien wat er al gebeurt en dat ook ondersteunen, via opbouwwerk bijvoorbeeld of buurtbemiddeling. We ervaren dat er een schemerzone groeit tussen wat 'welzijnswerk' en 'veiligheid' is. Ik denk aan straathoekwerkers, aan gezinscoaches die op gezinnen worden afgestuurd die 'overlast' bezorgen. De mensen van 'veiligheid' geven ons soms lijk op stuk : ze verwijten ons afwezigheid in die situaties waar zij wel – via technieken van disciplineren en repressie – oplossingen proberen te bewerkstelligen.

Verstraete : Ik ben nogal Louis Wacquant genegen (de auteur van het boek 'Straf de Armen'). Hij stelt vast dat ondanks het feit dat de criminaliteit niet wezenlijk gestegen is, het aantal mensen in de gevangenis met een derde is toegenomen. En er is nog altijd de roep voor meer blauw op straat en voor meer kamers in die gevangenis. Eén van de redenen die hij hiervoor aangeeft, is het activeringsbeleid. Mensen worden geactiveerd : ze krijgen vorming, ze krijgen een extra premietje, er gebeurt vanalles om dat goed te laten verlopen. En er zijn ook mensen bij wie dat lukt en zij worden 'economisch actieve burgers'. Maar er zijn ook mensen die aan het activeringstraject beginnen en bij wie dat niet lukt. En op een bepaald moment komt dan de schuldvraag. Is het uw schuld of is het uw schuld niet ? Als het uw schuld niet is, met een

beetje geluk, ga je toch opnieuw steun krijgen. Maar als het uw schuld wel is... Dan glijdt je af naar een andere 'zone'... Het is geen zone meer van welzijn en vorming maar van straf. Het zal beginnen met het afnemen van een premie, daarna krijg je toch dat huis niet waar je misschien recht op hebt, andere mensen krijgen nu voorrang. Het is een soort 'sociale afgang' die wordt georganiseerd. Mensen komen zo sneller in crimineel gedrag terecht of worden sneller als crimineel benoemd. Vandaar de titel : straf de armen.

Dit is een belangrijke uitdaging voor het welzijnswerk. We vinden welzijnswerk in beide 'zones' : in sociale tewerkstelling maar ook in juridische, strafrechtelijke projecten en in de grijze zone tussen die twee. Voor mij is het een heel belangrijke kwestie : welk soort mensen wordt gecriminaliseerd? De gevangenis zit vol met sans-papiers, met Polen, met Yougoslaven... Het zijn voornamelijk mannen. Stappen we niet te gemakkelijk mee in dat verhaal omwille van de subsidies, omwille van de continuering van onze welzijnsorganisaties en instellingen ? Het welzijnswerk moet in het offensief gaan, een aantal punten definiëren waar de hele sector voor wil gaan, los van de subsidiemogelijkheden. Wat gaan we doen met mensen die niet meekunnen in het activeringsbeleid ?

Alert : Misschien moeten we nadenken over hoe we het begrip 'activering' terug kunnen claimen ?

Verstraete : In de lijn van dit boek is het belangrijk dat mensen zelf mee gaan discussiëren over wat activering is. Nu heeft activering een enge betekenis die door politiek en administraties gedefinieerd is. Je voldoet als je op een bepaald moment in een tewerkstellingsstatuut komt en economisch participeert. Er is echter een hele groep van mensen – en dat is jullie werk – die in dat soort activering niet meekan.

Alert : Het discours is dan soms in het sociaal werk 'die kunnen niet mee, dus die moeten niet geactiveerd worden'. Maar eigenlijk moeten we dat bediscussiëren. Het is niet omdat mensen nu niet mee kunnen in het concept zoals de overheid dat hanteert, dat het concept activering moet weggegooid worden.

GV : Het is die recuperatie die je moet nastreven. Eigenlijk doen we dat met het begrip intelligentie ook. Dat opnieuw recupereren en daar iets anders mee doen. Je neemt iets op om daar opnieuw een dynamische betekenis aan te geven. Ik denk dat er met activering iets gelijkaardigs zou kunnen gebeuren. En misschien moeten we zeggen : iedereen is actief en moeten we daar het handelingsprincipe van maken. En dan kunnen we mensen daarin ondersteunen. En dan zie je dat er al heel veel mensen heel actief zijn : al die familieleden die zieke mensen verzorgen en bejaarden bijvoorbeeld, die zijn toch allemaal actief ? Het claimen van die begrippen, dat is de doe het zelf democratie !